

Русот В. В. Водовозов прв биограф на Јане Сандански

Првиот човек кој напишал биографија на еден од најголемите раководители на македонското револуционерно движење Јане Сандански бил рускиот журналист, публицист и писател Василиј Василијевич Водовозов. Неговиот кус биографски осврт за Сандански бил прво објавен во рускиот печат во 1916 година, а во идната 1917 бил печатен и во една книга збирка прилози од Водовозов.

Биографскиот осврт на Водовозов бил напишан по повод првата годишнина од убиството на Сандански, извршено на 22 април 1915 година.

Пишуван речиси, во самиот витец на настаните во чиј центар стоел и Сандански, пригодно и повеќе врз основа на сознанијата од непосредното, донекаде и лично контактирање и набљудување, во освртот на Водовозов се среќава и по некоја фактографска неточност, или нови и, засега непотврдени искажувања по Јаневите политички гледишта од времето непосредно по заклучувањето на Букурешкиот мировен договор. Напротив овие фактографски неточности, Водовозов вонредно успешно ги согледал, како Сандански во сета негова величина, така и неговото време со сета негова сложеност. Освртот е пишуван со многу човечка топлина и со видлива, иако донекаде дистанцирана, лична наклонетост на В. Водовозов спрема «борецот на македонската независност» Јане Сандански.

Последново пак не обврзува да кажеме нешто повеќе и за авторот В. Водовозов, зашто и за Сандански, па и за современите македонски генерации не е безразлично кои руски луѓе и општествени средини им ги давале својата поддршка и симпатии на тогашните македонски борци за слобода.

Василиј Василијевич Водовозов е роден во 1864 година; подоцна студира на историско-филозофскиот и на правниот факултет во С.-Петербург, што, само по себе говори, дека добил солидно и широко образование. Неговите родители Василиј и Елисавета Водовозова биле познати руски педагози, кои оставиле и поголеми публикувани трудови. Најмногу работел како новинар и публицист, уредувајќи ги надворешно-политичките рубрики на неколку руски списанија и весници. Во 1887 година од полицијата бил заточен на пет

години во Архангелската област. За политичка определеност на В. Водовозова говори и фактот што два од весниците, во кои тој подоцна соработувал, биле забранети од царската цензура. Биле «Наша живот» (Наш живот), кој излизал во С.-Петербург до 1906, и «Товарищ» (Другар), кој го продолжил првиот, но кој бил забранет во 1908 година. В. Водовозов најмногу се занимавал со прашањата на изборното право и политичката партија во западните земји. Од неговото перо излеголе голем број статии од областа на политичкото државно право и поновата историја, публикувани во разни весници и списанија, како и брошури за разни политички прашања. Во руските енциклопедии стои дека тој бил «истакнатен деец на руската општествена мисла и журналистика».

Со журналистика се занимавал, останал во Москва и по Октомвриската револуција до околу 1922 година. В. Водовозов бил еден од најплодните дореволуционерни руски журналисти. Кога умрел — ние не знаеме точно.

В. Водовозов најмалку трипати, по професионална должност, патувал и на Балканот. Во 1894, 1909 и 1913 година. Во последната патувал и низ делот на Македонија кој тогаш бил под српска власт. Неговиот интерес за Македонија и Балканот особено дошол до израз во периодот од 1912 до 1916 година од кое време се појавил голем број статии и дописки, публикувани главно, во списанието «Современик». Иако нив, како што тоа го покажува и освртот на Сандански, лачи објективност и слободољубивост.

Во неколкудневните дискусии во 1915 организиран во Петроград од видни руски учници и општественици, во кои зеле учество најистакнатите преставници од бугарската српската академија на науките, В. Водовозов сапопил заедно со претставниците на Македонската петроградска колонија (Д. Чуповски и др.) да докаже дека македонците нејќи ја каузата на Македонија и македонскиот народ.

«Македонска Нација» има голема чест да ја објави биографија на Сандански да ја објави за читателите, без било какви скратувања, и превод од руски на македонски јазик.

кавите фигури кои, во последниве две децении, работеа на Балканскиот Полуостров.

Сандански е роден во 1873 година близу до Драма, во оној дел од Македонија, кој според Бугарешкиот мировен договор од 1913 година падна под власта на Грција. (Белешка на «Македонска Нација»: Водовозов тука греша, Сандански е роден во 1872 година, во пиринското село Влахи, во околнината на Свети Врач, денес, град Сандански). По своето национално потекло тој беше чист Словен, а неговиот мајчин јазик може да се смета за сосема близок, но одделен од бугарскиот јазик. Се школувал во гимназија во Бугарија, но завршил само четири класа, потем кратко време бил на служба во едно од малите гратчиња, пак во Бугарија, но веќе во 1894 година си дал отказ (неговите непријатели говорат дека бил отпуштен поради некакви нечесни работи, но ова е крајно сомнително). По ова време тој се оддаде на револуционерна дејност во полза на својата татковина, Македонија, работејќи како организатор и војвода на четите.

Во револуционерните чети на Балканскиот Полуостров влегуваа мошне разнородни луѓе; во нив стапуваа и луѓе од идеи, кои се бореа за ослободувањето на својата татковина од тиранијата и кои си стремеа кон определени социјални реформи; тука, во четите, стапуваа и оние, кои беа желни за слободен живот и на кои им беше тешко да опстанат под гнетот на полициските и социјални услови — луѓе кои бараа простор што ќе им овозможи да го изразат своето јунаштво; во четите влегуваат и такви, за кои во рамките на легалните закони немале место со било што друго да се занимаваат и кои, едноставно, претставуваа разбојници.

Во разните времиња превладуваа час едните, час другите од овие елементи. Сандански, без секвако сомнение, и припаѓаше на првата категорија. Селанец по потекло, притоа селанец на Турција, кој уште од детството знаеше што значи безземјаштво и крепосна зависност која фактички постоеше тогаш во Турција, без оглед на нејзиното укинување со законот; се залагаше за конфискација на земјишната сопственост од помешчиците (беговите и за нејзиното доделување на јараджииите и ратаите; потем тој беше приврзаник на идејата за создавање самостојна држава од Македонија или, во најлош случај, на одделна автономна област. Тоа беше неговата програма.

Во секој случај, како цел, на преден план ја поставуваше аграрната, а политичката (реформа) свесно ѝ ја потчинувааше на аграрната реформа.

народник, останувајќи ѝ доследен на својата програма, во истото тоа време, никаде и никогаш се задоволи со второстепена улога, со втора сметајќи ги за дозволени и не запирајќи никакви средства на патот на остворувача на своите општи политички цели, а со тоа имено да не поднесува покрај себе и својот противник.

Макар што му недостасуваше што — материјално образование, тој беше човек со круносо преовладување познавање на Македонија и македонскиот народ, и со истанчено чувство да се вметне во политичките прашања на секој момент. Сред македонското селанство Сандански уживаше огромна популарност.

На самиот почеток од својата револуционерна кариера, во 1896 година, тој успеа да го крене бунтот гратчето Мелник, кое се прогласи за независно. Само по себе се разбира, дека гратчето Мелник не можеше да биде независно и по неколку дена градот се предал на турските власти коишто, јасно, жестоко им одмаздаа револуционерните раководители за својот времен пораз. Но Сандански успеал да ја издигне таму свои следбеници, и оттогаш Мелник, стана главен центар на неговата револуционерна дејност. Одовде тој го ширеше своето влијание врз македонскиот простор помеѓу реките Струма и Места. Мелник, планинскиот венец Пирин Планина, оваа револуционерна дејност и се нарече пиринско царство, а невидливи турските власти, Сандански, стана негов главен раководител. Со средствата од самите селани, никнуваа и лишта чиишто учители беа следбеници на Сандански. Тука турските бегови ни смееја да се третираат селаните-чифлигари, како што правееа во другите места; тука турските власти плашеа од одговорност за своите злосторенија само од повисоките власти во главниот центар — вилаетот, Солун, туку и од пиринскиот цар. Од овој последниов и повеќе, зошто од него се надеа да се откупат со бакшиш. Самиот пирински цар, пак, со својата чета се движел низ пиринските долови и шуми, превземајќи одвреме-навреме напади ту против турските воени одреди, против турските чиновници и села, убивајќи непријателите и конфискувајќи им го имотот. Овакви средства се изразуваа, во овие години, и политичката борба. Но објект на напади не беа само Турците.

Во Македонија постоеја разни револуционери партии; имаше грчка партија, постоеше македонска «револуционерна организација» која добиваше паравлада секаква друга помош од Софија и која раководеше за припојување на Македонија кон Бугарија. Постоеа и така наречената Внатрешна револуционерна партија.

беше убиен еден од најпознатите водачи на македонското револуционерно движење од бугарската партија. Тоа беше Борис Сарафов. Сандански, макар што во ова убиство не зел непосредно учество, сепак, софискиот суд и него беше го осудил како морален соучесник во убиството. Дали Сандански носи вина за ова дело, јас, со полна сигурност, не би се решил да кажам; самиот Сандански пак, во разговор со мене, категорички одречуваше своето учество во ова убиство, но јас сум наклонет да мислам, дека во дадениот случај пресудата е донесено далеку не без основание. Одговорот за убиството на Сарафов беше посегнувањето врз животот на Сандански кој беше тешко ранет во грбот, со истрел од пушка (Белешка на «Македонска Нација»: Сандански двапати бил рануван од бугарските агенти врховистите во Солун, во 1908 и во 1909 година).

Во Бугарија Сандански беше осуден на смрт во отсуство, а во Турција смртната казна му беше изречена далеку порано. По таков начин, тој беше принуден да живее живот на прогонуван волк, немајќи можност од турска Македонија да се заслонува дури ни на територијата на Бугарија која, инаку ги толерираше македонските револуционери од другите политички нијанси. Во Грција и Србија тој, исто така, не можеше да очекува благонаклонет прием.

Во 1908 година стана турската револуција. Веднаш по младотурските свечености беше дадена широка амнестија на политичките борци, која го опфати и Сандански. Оттогаш тој можеше да живее легално и сосема слободно се појавуваше на улиците и во локалите на Цариград, Солун и другите градови и села во Турција, па според тоа, и во Македонија. Турската револуција ѝ донесе на Македонија извесно подобрување во режимот на управувањето, но за решавањето на аграрното прашање таа не стори баш ништо. Може да се каже дури обратното. Додека дотогаш македонскиот селанец можеше, поради сторената му неправда од турските бегови и полицајци, да ѝ се пожали на четата, — револуционерната чета тогаш ја земаше улогата на таен судија и јавен одмазник, сега, подобрувањето на полицискиот надзор, сосема ѝ ја одзеде на револуционерната чета ваквата улога. Поради тоа, положбата на македонскиот селанец стана, всушност, поскоро полоша, отколку подобра.

Затоа пак — ми рече Сандански во Цариград во 1909 година — сега во Македонија добивме можности за отворена борба во легални форми; ние веќе не сме ѕверови што ги прогонуваат, ами граѓани; ние можеме да работиме на реформирањето на државината и на нашиот труд не ќе оста-

царство. И најмногу од сè друго се плашат тоа, нашите «мили пријатели» — Бугарите и Грците, да не дојдат да не «ослободат».

Според тоа, Сандански, меѓу сите македонски револуционери, се истакна како главен носител на идејата за помирување со младотурската влада и по оваа линија дефинитивно се одлучи не само со приврзаниците на пробугарската комитација, туку и со дел од своите доверливи другари кои од самиот почеток се покажале далекувиди и не ѝ поверуваа на турската револуција (Белешка на «Македонска Нација»: Водовозов греша кога тврди дека Сандански не кажал помалку далекувиден од своите другари и дека многу им верувал на младотурските реформисти, што донекаде се потврдува и од неговото излагање. Напротив оваа криворечка ристика повеќе им прилега на дел од нив, но не докрај доследни следбеници и другари. Сè друго, најнеобичното се состоеше во брзината со која доверливиот комитација, кој со себе ги криеше по планините, прогонуван од турските јателите и самиот прогонувајќи ги нив, чинеше на пистолетот, на јатаганот и на пожарот, образи во политички деец на уставната влада, кој сега се грижеше и за испраќање на своите кандидати во парламентот и за парламентарна група.

Меѓутоа, веќе во тоа време, т. е. во 1908 година, многу нешта можеа да го наведат, а и да ги наведуваа Сандански на размислувања. Меѓу другото, тогаш тој ме запозна со Хилми-паша, тогашен велик везир на Турција којшто порано имал својство на генерален гувернер на Македонија, беше осудил Сандански на смрт, а сега, по турската револуција, се наоѓа со него во прилично добри односи. Го прашав Хилми-паша како мисли да земе турската влада спрема македонските стремени во разните делови на Турција. Од него добив решителен одговор, дека за Македонија таа влада не постојат ни Македонци, ни Арменци, ни Евреи, туку постојат само отомански граѓани. Сандански добиваат полна лична слобода, но единствено ко отомански граѓани и под услов на одреден одговор од било какви стремени кон политичка револуција. Сандански, разбирајќи го слабо францускиот јазик на кој ние разговаравме, но сепак, слушајќи ја содржината на разговорот, запаметив самиот разговор со Хилми-паша на турски јазик. Овој пат јас бев лишен од можноста да го имам нивниот разговор, но отпосле Сандански ми кажа дека и тој со Хилми-паша говорел за истото прашање и го завршил разговорот со зборови:

«Со вашата политика на централизација»

Што можеше да стори тој? — Сандански, и сега како и порано беше убеден дека само целосна Македонија може непречено да се развива, но мораше да согледа дека остворувањето на овој план се покажа невозможно. Му преостануваше од неколкуте зла да го избере најмалото, и тој се задржа на Бугарија која, како што изгледаше тогаш, ги имаше шансите да ја добие цела Македонија, и следствено на тоа, во крајна линија да ги зачува нејзината целост и единство. И, Сандански формира посебни чети под своја команда, со кои се бореше против Турците, а на страната на Бугарија, но не откажувајќи се од принципот «Македонија — на Македонците», и не губејќи ја надежта дека иднината ќе му даде можности и да го оствори овој принцип. Се бореше на страната на Бугарија, но останувајќи и натаму во неа човек лишен од права, кого што секој момент можеа да го врзат и испратат на бесилка. Во летото 1913 година го сретнав во Софија. Тој се движеше сосема јавно по улиците на Софија; ги посетуваше софиските кафеани (локали) и ни малку не криејќи се. Многумина го познаваа при среќавањата и бише јасно дека ништо не пречеше да биде фатен и затворен. Но, веројатно, бугарската влада ѝ имаше издадено наредба на полицијата да не го гиба. И, навистина, по извесно време, во бугарското Народно собрание беше изгласан закон за амнестирање на Сандански и на неколкумината негови другари.

Според Букурешкиот мировен договор (10. VIII. 1913 б. н.) родниот крај на Сандански (според В. Водовозов, Драмска околина во Егејска Македонија) за кој тој сметаше за неопходно да се обедини со западна и северна Македонија, ја доби, според него најлошата од сите можни судбини: овој дел од Македонија попадна под власта на Грција, која во областа на аграрното прашање ја

продолжуваше политиката на турската во рамките на почитувањето на правата на македонците. Се покажа, одвај ли не положи од турската влада, барем од времето на револуцијата од 1908 година. Зависно од настаните, Сандански беше нуден донекаде да ја измени својата политичка програма и стана еден од носителите на идејата за нова делба на Македонија во интерес на македонската влада (Белешка на «Македонска Нација»). Промената во политичката програма на Сандански, за која овде говори В. Водовозов, остана непотврдена и треба да се прими со резерви.

Во последно време во безначајното списание «Македонскиј глас» кое, на руски ја издава во Петроград од една група македонски емигранти, а кои ѝ останаа верни на идејата «Македонија — на Македонците», се појавија неколку остри статии против овој македонски политичар. Овие статии јасно говорат за тоа дека политичките ници на автономна Македонија требало да бидат нитивно и решително да ги прекинат врските со Сандански.

Тој имаше мошне многу непријатели. Негови непријатели беа Турците, негови непријатели беа Грците и Србите кои ја застапуваа идејата за косновеноста на Букурешкиот мир; тој имаше непријатели од средината и на самите Македонци. Од чија страна дојде ударот (убиството б. н. 1913) не знаеме.

А ударот беше нанесен прецизно — онака како што умееше да ги наноси и самиот Сандански.

В. В. Водовозов